

Дубасенюк О.А. Духовно-моральне виховання студентської молоді // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 78-87.

Дубасенюк О. А.,

*доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У Національній доктрині розвитку освіти визначено пріоритетні напрями виховання особистості: формування національних і загальнолюдських цінностей та розширення україномовного освітнього середовища, виховання молоді на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Система освіти покликана формувати молоде покоління з відповідним світоглядом, системою цінностей і переконань, високим рівнем культурного розвитку, громадською зрілістю і національною гідністю [7].

Отже, національне виховання постає одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його головна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування в неї духовної та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури, а також потреби та вмінь жити в громадянському суспільстві. Національне виховання спрямоване на звернення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності. Освіта утверджує національну ідею, сприяє розвитку культури українського народу. Українська національна ідея щораз глибше проникає в систему освіти й виховання учнівської та студентської молоді, стає тією рушійною силою, яка веде людину до національного особистісного самоствердження й самозбереження через усвідомлення себе як представника й носія культури, ментальності передусім конкретного

народу і водночас як людини всесвіту [14, с. 21; 7]. Нею мають бути проникнуті навчальні програми, підручники й посібники і навіть методичні системи, оскільки вони є важливими складовими формування менталітету й неповторності особистості українського студента, громадянина.

Водночас у Концепції духовного розвитку України наголошується на важливості й першорядності саме духовної основи суспільного життя, оскільки саме духовний вимір стане пріоритетним у виборі моделі розвитку українського суспільства, що потребує вироблення чітких духовних принципів. Основоположники гуманістичного підходу зазначали, що криза сучасного суспільства пов'язана з кризою традиційних моральних і духовних цінностей. З погляду К. Д. Ушинського, найважливішими моральними рисами є любов до своєї вітчизни, до свого народу, чуйне та тепле ставлення до оточуючих, скромність, працьовитість, прагнення до корисної діяльності. Найголовніші шляхи та методи морального виховання – це виховне навчання, переконання та роз'яснення, особистий приклад учителя і старших, заохочення і покарання, розумна організація праці і відпочинку, обмін думками між учнем і вихователем з моральних питань.

На думку сучасних учених В. П. Андрущенко, І. А. Зязюна, М. Б. Євтуха, М. Й. Боришевського, І. І. Загарницької, В. М. Жуковського, В. І. Лугового, Е.О. Помиткіна така ситуація дає змогу окреслити низку суперечностей:

– між об'єктивною потребою суспільства в активних творчих особистостях із розвиненою системою духовних і моральних орієнтирів, здатних до духовно-практичної діяльності та трансляції духовних цінностей, ідеалів, і недостатньою розробленістю конкретних шляхів формування духовності майбутнього фахівця у процесі його професійної підготовки;

– між аксіологічним потенціалом кожної з фахових дисциплін у формуванні духовності студентів і «переважанням» в освітньому процесі знаннєвого компонента змісту вищої освіти;

– між загостренням потреби освітньої практики в науково-методичному забезпеченні формування духовної культури студента та відсутністю ґрунтовних розробок із цієї проблематики.

При цьому врахуймо особливості соціальної ситуації студентської молоді в умовах професійного становлення майбутніх фахівців у студентському інтегрованому середовищі, що мають

ґрунтуватися на толерантних, партнерських, діалогічних взаєминах між усіма учасниками освітнього процесу [2–4; 6; 9; 12; 14].

З погляду науковців (Е. О. Климов, Е. Ф. Зеер, В. Д. Шадриков та ін.) процес професійного становлення особистості вміщує такі основні стадії [5].

Стадія оптації, яка полягає у формуванні професійних намірів, професійного самовизначення, у ході якої відбувається свідомий вибір професії на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей студентської молоді.

Стадія професійної підготовки. Її основне завдання – сформуванню професійну спрямованість та систему соціально і професійно орієнтованих знань, умінь, навичок, набуття досвіду вирішення типових професійно орієнтованих задач.

Стадія професійної адаптації. Її основне призначення – входження у професію, освоєння нової соціальної ролі, засвоєння нових технологій професії, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності.

Первинна професіоналізація – характеризується наявністю професійної позиції, інтегративними професійними констеляціями, індивідуальним стилем діяльності, що відображає сутність кваліфікованої праці.

Вторинна професіоналізація. Для цієї стадії притаманний професійний менталитет, ідентифікація з професійним співтовариством, професійна мобільність, корпоративність, гнучкий стиль діяльності і як результат – висококваліфікована діяльність.

Стадія професійної майстерності полягає в повній реалізації особистості у творчій професійній діяльності на основі інтегративних психологічних новоутворень, творчого самопроекування своєї діяльності і кар'єри, що призводить до досягнення вершин («акме») професійного розвитку.

Перехід від однієї стадії професійного становлення до іншої означає зміну соціальної ситуації розвитку та змісту провідної діяльності, освоєння нової соціальної ролі, професійної поведінки і, звичайно, саморозвиток особистості. Такі трансформації у процесі переходу від однієї стадії до іншої спричиняють суб'єктивні й об'єктивні труднощі, міжособистісні і внутрішньоособистісні конфлікти і відповідно ініціюють нормативні кризи професійного становлення особистості [11; 15]. Процес двох перших стадій припадає на період навчання у старшій школі та ВНЗ. Студентський

вік, має, як правило, межі від 16–17 до 21–23 років, є найважливішим етапом безпосереднього професійної підготовки. Це «вік протиріч», вік важливих змін у самосвідомості молодого людини та професійного розвитку, у формуванні професійної рефлексії. В той же час – це рубіж зростання «Я-професійного», «Я-соціального», «Я-рефлексивного» [1].

Водночас у цей період відбувається становлення системи ціннісних орієнтирів студентської молоді, що постає як внутрішній стрижень особистості. Цінності відіграють роль певного стабілізатора, підґрунтям щодо пошуку нових парадигм життя. Важливу роль при цьому відіграє система ціннісних орієнтирів. На думку науковців, соціальна валідність особистості залежить від ступеня засвоєння нею духовно-моральних цінностей, що дозволяє більш ефективно формувати її світоглядні настанови. Проблема формування ціннісних орієнтацій особистості, її духовної компетентності досліджувалася багатьма сучасними вченими, педагогами, соціологами, зокрема Л. В. Романюк, Г. П. Шевченко, О. М. Целяковою та ін. У вищих навчальних закладах різних регіонів України здійснювалося дослідження системи ціннісних орієнтирів, духовного світу сучасної студентської молоді [8–10]. З погляду значної частини студентів, "духовність" розглядається як сукупність моральних якостей (52,5 %) та гармонія внутрішнього світу людини (51,7 %). Студенти виділяють такі емоційні компоненти духовності як віра, надія, любов (38,8 %). У подальшому пріоритетними стають інтелектуальні (41,6 %) та власне духовні (дух, душа) цінності (до 61,9 %). Дослідники відзначають, що студенти, навчаючись в університеті, починають більше цінувати культуру взаємовідносин (до 38,5 %). Відтак, поняття "духовність" усвідомлюється студентами університету в трьох семантичних полях: моральність, інтелект, релігійність. Переважна більшість респондентів трактує "духовність" як моральні цінності людини, дещо менша – як інтелектуальні, та невелика частина респондентів – як релігійні цінності.

Водночас було досліджено думку студентів щодо оцінювання свого рівня духовної культури. Результати дослідження засвідчили, що переважна більшість респондентів оцінили свій духовний рівень як середній (від 67,9 % до 65,7 %). Певна частина опитаних студентів (від 18,1 % до 16,3 %) визначила власний рівень духовності як високий. Невелика кількість респондентів вважає, що має

низький рівень духовності (від 9,1 % до 8,1 %) [9]. Отже, студенти критично ставляться до власного рівня духовного розвитку. Характеристика самооцінки духовного світу студентів може бути суттєво доповнена результатами опитування щодо самооцінки рівня сформованості особистісних цінностей, а саме: національних і громадянських. Респонденти мали можливість оцінити рівень розвитку цих якостей ("характерне") та визначити, які з цих якостей вони хотіли б у себе розвинути ("бажане"). Переважна більшість студентів визнали характерними для себе такі якості: дбайливе ставлення до рідної природи (від 72,5 % до 77,2 %); повага до національних традицій (відповідно 72,8 % та 74,1 %); гуманістичність (70,8 та 73,7 %); демократичність (67,1 та 73 %); національна гідність (63,5 % та 65,8 %); громадянська відповідальність (53,4 та 64,8 %); патріотизм (56,2 та 59,3 %) [9; 11].

Дослідники зазначають, що студенти бажають розвинути такі якості: віру в національну ідею, прихильність державним інтересам, толерантними до інших націй, громадську активність. Усе це свідчить про виражені ціннісні орієнтири гуманістичного спрямування.

У сучасній ситуації особливо актуалізується проблема осмислення змісту та пошуку інноваційних шляхів духовного розвитку студентської молоді в нових соціокультурних умовах. Ці ідеї, на думку І. Л. Сіданіч [9] найбільш повно представлені в гуманістичній парадигмі, що вивчає людину як унікальну істоту, цілісну духовну реальність і самоцінність, здатну до вільного розвитку, самовдосконалення. Зокрема, цінні думки висловив К. Роджерс. Він зазначав, що необхідно враховувати чинники, які можуть сприяти або перешкоджати розвитку особистості в напрямі самоактуалізації. Важливо створювати умови, які сприятимуть духовному зростанню людини та самоактуалізації особистості. А. Маслоу розглядав самоактуалізацію як нову універсальну життєву духовну цінність [9]. Ідеї класиків гуманістичного підходу були розвинуті українськими психологами та педагогами – І. Д. Бехом, М. Й. Боришевським, Г. О. Баллом, В. Г. Кременем, Е. О. Помиткіним, М. В. Савчиним, Т. М. Титаренко, В. О. Сухомлинським, О. В. Сухомлинською, О. Я. Савченко, Д.В. Чернілевським.

З погляду М. Й. Боришевського [3], духовність розглядається як багатовимірна система, що містить певні утворення у структурі

свідомості та самосвідомості особистості, в яких відодображаються її нагальні морально-релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до самої себе, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. Суттєвою ознакою духовності, за М. Й. Боришевським, є її універсальний характер, який виявляється у будь-яких проявах активності: все, що робить людина, як поводить, якими цінностями, потребами мотивується її активність, що можна оцінити з позицій духовності. На основі аналізу особистості із високим рівнем розвитку духовності, вчений виокремив поведінкові ознаки як певні індикатори духовного розвитку особистості: переважання життєствердних настроїв завдяки багатогранності та перспективності системи морально-релевантних ціннісних орієнтацій, виражені почуття самоповаги та поваги до іншої людини, виражена тенденція до звільнення від егоцентризму на користь алоцентризму, толерантність та інші позитивні якості характеру [3]. З погляду науковців, особистість як носій духовності має уособлювати такі ознаки поведінки та діяльності: віра у вищу ідею, у велич людської душі та всього, що створила людина впродовж життя; віра у Бога-творця, у безсмертя людської душі, що поєднується з моральністю людини та спонукає її до постійного самовдосконалення, виражена потреба у справедливості; здатність щиро визнавати свої помилки, переживати почуття провини за недостойні вчинки, що виявляється у готовності до покаяння; виражене почуття самоповаги та поваги до іншої людини, до її людської гідності; стійка потреба та здатність слухати й почути іншого; готовність до безкорисливої допомоги іншим, схильність до милосердя та добродійності; повага до суспільних норм, суворе їх дотримання, законослухняність, готовність до вияву вдячності, прощення та покаяння [14].

Визначені ознаки духовності характеризуються складністю, взаємопов'язаністю її системних компонентів. Виникає потреба реалізації духовно-моральної складової в навчальний процес ВНЗ, що вимагає спеціальної педагогічної підготовки та діяльності викладачів, спрямованої на залучення студентів до духовної скарбниці, на розвиток ціннісних орієнтацій, духовно-моральних якостей студентів та їх творчого потенціалу. Дослідники наголошують, що тільки заміна стихійної самоосвіти організованою та контрольованою системою навчальних занять здатна підвищити

та зробити звичними духовно-моральні потреби. Основне завдання педагогічного колективу ВНЗ – навчити молоду людину співчувати, співпереживати, прагнути творити добро, сформувати інтелігентну та високодуховну особистість [12; 15]. Тому важливо переорієнтувати завдання професійної освіти на розвиток духовності студентів та на дослідження категорії «духовність» у системі педагогічних наук. Крім того, звернути увагу педагогів-дослідників на визначення змісту, методів, засобів, технологій пошуку ефективних шляхів духовного розвитку особистості сучасного студента в нових соціокультурних умовах [14].

Учені розглядають систему духовно-морального виховання студентів ВНЗ як складові взаємопов'язаних компонентів цілісного педагогічного процесу (В. М. Жуковський). Останнє передбачає реалізацію стратегій, тактики та методики формування духовно-моральних цінностей майбутніх спеціалістів. У процесі дослідження системи духовно-морального виховання науковці (І. А. Зязюн, М. Й. Боришевський, О. С. Березюк, О. М. Власенко, С. Л. Яценко та ін.) виділяють низку компонентів: ціле-мотиваційний, змістий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та методичний.

Категорію «духовність майбутнього фахівця» тлумачать як інтегративну професійно значущу якість особистості, що характеризується орієнтацією на духовні цінності культури в особистісному саморозвитку та міжособистісній взаємодії. До основних критеріїв сформованості цієї якості віднесено: культурну компетентність, представленість духовно-культурних цінностей в аксіологічному потенціалі особистості, емпатійність, цілепокладання у сфері духовного життя та включеність студента у духовно-практичну діяльність [14]. Відтак, організаційно-педагогічні особливості духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу передбачають: інтеграцію знань про цінності духовної культури, збагачення морально-духовних потреб, розширення досвіду духовного пізнання на основі активізації духовно-практичної діяльності та прагнення до морально-духовного самовдосконалення. Зміст процесу духовно-морального виховання студентів ВНЗ має включати освітньо-виховні ресурси духовно-моральних надбань та кращих досягнень духовної культури; соціокультурний потенціал навчального середовища вузв, духовний саморозвиток і самовдосконалення особистості студента [І. Л. Сіданіч, С. К. Стефанюк].

Система духовно-морального виховання студентів пов'язана не лише з діяльністю внутрішніх структурних підрозділів університету і напрямів навчально-виховного процесу, а й постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, що впливає на становлення та розвиток наявної системи виховної роботи. Організацію взаємодії такої системи із навколишнім середовищем можна здійснити шляхом налагодження співпраці з громадськими організаціями й установами духовної культури міста, країни, з різними навчальними закладами тощо. Методика та технологія духовно-морального виховання студентів – це спеціально організований, цілеспрямований, інноваційний процес організації та стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів. Така методика, спрямована на формування системних знань про духовно-моральні цінності, що розвивають діалектичне та гнучке світорозуміння ціннісних орієнтацій; емоційної культури, волевої саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання, самоосвіти; умінь і навичок високодуховної діяльності та духовно-моральної практики [9, с. 238].

Важливу роль у процесі духовно-морально виховання студентської молоді, зокрема майбутніх учителів, відіграють дисципліни педагогічного циклу. Так, під час вивчення курсу історії педагогіки вони залучаються до духовної педагогічної скарбниці, знайомляться з життям і багатогранною педагогічною діяльністю педагогів-класиків: Я. А. Коменського, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, О. І. Духновича, С. Ф. Русової, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського та ін., вивчають прогресивні педагогічні системи минулого та сучасні здобутки. У процесі вивчення курсу педагогіки майбутні вчителі знайомляться з основами філософії виховання та освіти, теорії та методики виховання, дидактики, школознавства, на практичних заняттях оволодівають активними методами виховання та навчання учнів, розв'язують різноманітні професійно орієнтовані педагогічні задачі на основі розробленої типології професійно орієнтованих педагогічних задач. Студенти також оволодівають навичками аналізу педагогічних ситуацій, способами їх гуманного вирішення, розвивають комунікативні та організаторські вміння, набувають практичного досвіду орієнтування у складних педагогічних ситуаціях. Водночас студенти виконують творчі індивідуальні завдання, розробляють наукові педагогічні проекти, залучаються до науково-дослідної діяльності,

виконують курсові, дипломні, магістерські роботи духовно-морального спрямування.

Таким чином, система духовно-морального виховання має націлювати студентську молодь, орієнтуючись на вищі ідеали. Студенти прагнуть стати максимально корисними для суспільства, нації, а також працювати над збагаченням свого духовно-морального світу.

Література:

1. Багачкина Н. А. Учет индивидуальных стилей обучения студентов как основа успешной адаптации при организации учебной деятельности // Вопросы биологии, экологии и методики обучения: Сборник научных статей. Вып. 3. – Саратов: Изд-ство Сарат. пед. ин-та, 2000. – С. 108–110.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. – К. : Либідь, 2006. – 272с.

3. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с.

4. Загарницька І. І. Духовний світ особистості як уособлення "людського" в людині / І. І. Загарницька // [Вища освіта України](#). – 2008. – № 4. – С. 98-104.

5. Зеєр Е. Ф. Психологія професійного образования. – М.: Флинта, 2003. – 125 с.

6. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. - К.: МАУП, 2000. – 312 с.

7. Мицишин І. Я. Національна ідея та реформування освіти в Україні // Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/23/01_myshchyshyn.pdf

8. Савченко С. В. Соціалізація студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору / Савченко С.В. – Луганск: Альма Матер, 2003. – 406 с.

9. Сіданіч І. Л. Актуальні проблеми духовно-морального виховання студентської молоді // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка», 2013. – Вип. 23. – С. 233-241.

10. Статінова Н., Кущенко О. Пріоритети та цінності сучасної студентської молоді // Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/03/12.pdf>

11. Стрельчук Л. Виховання у професійній освіті // Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Conferences/86.pdf>

12. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості. – Монографія. – К.: Наш час. – 2006. – 280 с.

13. Постовий В. Г. Про концепцію національної ідеї та механізми її впровадження // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 20–23.

14. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі / монографія / В. І. Луговой, М. Левшин, О.

Бондаренко [та ін.] ; за аг ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. – К. : Пед. Думка, 2011. – 260 с.

15.Титаренко Т. М. Испытание кризисом. Одиссея преодоления: [моногр.] / Т. М. Титаренко. – 2-е изд. – М.: Когито-центр, 2010. – 304 с.